

Вона має запобігти насильницькому релігійному навчанню і його нав'язуванню, надати рівний доступ до інформації про всі релігійні конфесії студентам і школярам, військовослужбовцям та іншим категоріям населення, забезпечити паритетне поширення різних релігійних поглядів через державні ЗМІ. Держава також повинна визнати велику роль язичництва як традиційної віри в збереженні духовних надбань наших Предків, її непересічне значення як основи морально-звичаєвої системи і головного чинника його національної самосвідомості та самобутності. Тільки в такому випадку Україна набуде іміджу демократичної, релігійно незаангажованої європейської держави. Тут важливо визнати той факт, що український народ стихійно зберігає свою прив'язаність до величезної низки форм його язичницької релігії, які виявляють свою живучість в оязичненні християнства, зокрема чисельній його обрядовій практиці.

Висновок. Сьогодні, коли на всьому європейському просторі з'являються люди, громади, об'єднання *рідновірів*, ми можемо сказати, що рідна віра – не тимчасове явище, не данина «моді» і не тепличний колосочок, який зламається під натиском першої ж бурі.

Як підтверджує історичний досвід багатьох народів і держав (в тому числі й України), ігнорування чи помилкове вирішення проблем релігійних взаємовідносин може мати вкрай небажані, а інколи й катастрофічні наслідки. Народи й уряди в переважній більшості розуміють, що релігійна свобода – невід'ємне право людини, яке заслуговує і навіть вимагає державного захисту.

Осмыслюючи проблеми релігійної свободи України, насамперед, треба дати відповіді на ключові питання:

- Що спонукає пануючі релігії чинити акти вандалізму, бузувірства щодо інших конфесій?

- Чому християнські священнослужителі і пастори не закликають свою паству до толерантності, миру, злагоди?

- Чому біблійні заклики до руйнування святинь і вбивства людей досі вважаються “святим письмом”?

- Що треба зробити для того, щоб той, хто має очі – побачив, а хто має вуха – почув?

Доки наше суспільство і його суспільні інститути на державному рівні можливо розмірковують над проблематикою релігійної свободи, в самому центрі Києва, між християнським собором Софія Київська і Михайлівським Золотоверхим монастирем, на Володимирському проїзді стоїть побитий свідок нашого з Вами давнього походження, прикритий комунальними туями, такий важливий для власної ідеології, власної держави, культури – **Збруцький кумир**.

5. Олег КИСЕЛЬОВ. Особливості розуміння свободи совісті радянської доби

Радянський науковий атеїзм залишив нам досить цікаву спадщину. З одного боку, існує цілий ряд потужних та досі цінних праць, які, як мінімум, не втратили свою евристичну привабливість. З іншого – є гори літератури ідеологічного та пропагандистського характеру, які цікаві хіба що дослідникам різних аспектів історії СРСР. Такі теми, як державно-церковні та міжконфесійні відносини, свобода совісті та релігійна свобода, що нині у незалежній Україні стали одними з найбільш досліджуваних, за радянських часів перебували на периферії дослідницьких інтересів. Зокрема, поняття «свобода совісті» не надто розвивали і осмыслювали у радянському релігієзнавстві, оскільки вважалося, що вичерпне його розуміння подавали класики марксизму-ленізму. Через це радянським науковим атеїстам залишалося три речі: 1) критикувати розуміння свободи совісті буржуазними (у т.ч. клерикальними) мислителями; 2) співставляти теоретичний та практичний рівень свободи совісті у соціалістичних країнах та, зрештою, 3) осмыслювати радянські практики у сфері релігії відповідно до принципів ленінського атеїстичного вчення.

Соціалістичне розуміння свободи совісті. Буржуазні погляди на свободу совісті критикували передусім через те, що її зводили до свободи віросповідання, тобто свободи

людини обирати релігію та здійснювати релігійні обряди. Буржуазна свобода совісті розумілася як нав'язування людині віри у Бога і поклоніння надприродному. Натомість марксистське розуміння свободи совісті визнавало за людиною право взагалі не сповідувати жодної релігії, бути вільною від релігії, мати та поширювати атеїстичні погляди [1. - С. 116; 2. - С. 136]. Право проводити атеїстичну пропаганду, атеїстичне виховання сприймалося як позитивний аспект свободи совісті, оскільки вони вели до формування науково-матеріалістичного світогляду [1. - С. 118]. Тут також варто відзначити, що атеїстична пропаганда розумілася не як боротьба проти релігійної людини, а боротьба за неї, оскільки надавала їй можливість критикувати релігію та порвати із нею [3. - С. 30]. Дослідники наголошували на тому, що для повної свободи совісті не достатньо відокремлення школи від церкви, оскільки останній принцип все одно дає можливість викладати релігію (Закон Божий) у школі. Для повної реалізації свободи совісті школа має бути світською [3. - С. 30].

Відзначимо також, що іноді у публікаціях свобода совісті зводилася до позитивної свободи релігії, зокрема, це відбувалося у полемічних та/або апологетичних статтях, у яких автори доводили, що у Радянському союзі свобода совісті існувала як в теорії, так і на практиці. Наприклад, О.І. Уткін на основі статистичних даних та певних фактів легального релігійного життя доводив «необґрунтованість» критики СРСР за недотримання принципів свободи совісті [7. - С.16].

Ідеологічний компонент існував майже у всіх публікаціях, пов'язаних із свободою совісті. Наприклад, О.В. Огнева виправдовувала зникнення з Конституції СРСР 1925 р. згадки про свободу релігійної пропаганди тим, що така пропаганда використовувалася духовенством в антиреволюційних та антирадянських цілях [2. - С. 133]. Звісно, що сучасні дослідники навряд чи дали б цьому факту таку саму оцінку.

Свобода совісті у соціалістичних країнах. Дослідники відзначали схожу до радянської схему реалізації свободи совісті у «братських» соціалістичних країнах, оскільки вона базувалася на марксистко-ленінському розумінні. Зокрема, спільними компонентами були: відокремлення церкви від держави, відокремлення школи від церкви, надання права вільного вибору віросповідання, гарантії усім громадянам можливості вибору та пропаганди атеїзму, рівність усіх релігій перед законом, невтручання держави у внутрішні, культові справи церков [1. - С. 119]. О.В. Огнева вважала, що наявність державних органів, що контролюють релігійну сферу, є гарантією здійснення повної свободи совісті у державі, а також вказувала на правові акти, що забороняли дискримінувати віруючих [5. - С. 14, 19, 20].

Поряд із цим дослідники пов'язували певні регіони у релігійній політиці у соціалістичних країнах із відходом їхнього керівництва від марксистко-ленінських принципів у питаннях релігії. Зокрема, це стосується Народної Соціалістичної Республіки Албанії, де у другій половині 1960-х рр. було заявлено про повну перемогу атеїзму, було відмінено усі законодавчі акти, що стосувалися релігії, а релігійні організації в цій балканській країні взагалі ліквідовувалися. У Конституції 1973 р. НСРА була проголошена «першою атеїстичною країною у світі» [1. - С. 120]. Таку ж оцінку отримала й Комуністична партія Китаю за brutальне переслідування нею релігійних організацій та віруючих [4].

Критика радянських практик. За років перебудови українські дослідники почали критично осмислювати певні особливості соціалістичної свободи совісті, у тому числі її практичну реалізацію. Зокрема, йдеться про те, що певні прогресивні положення ленінського декрету «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» (1917 р.) були усунуті із постанови «Про релігійні об'єднання» (1928 р.). «Свобода совісті, – оцінюючи цей факт, писав Ю.І. Терещенко, – була, що називається, перетворена у глянцеви́й фасад соціалізму, камуфляж демократичного сенсу правової культури» [6. - с. 161]. Той же автор пише про існування у Радянському Союзі дискримінації працівників за релігійною ознакою при працевлаштуванні, представлені на премії, отримані освіти тощо.

Висновки. У багатьох книгах з наукового атеїзму можна знайти тезу, що Радянський Союз став першою у світі країною, де повною мірою була зреалізована свобода совісті. Хоча це положення й нагадує пропагандистське, однак необхідно віддати належне тому, що у Радянському Союзі свободу совісті розуміли ширше, ніж свободу віросповідання. Натомість існувала інша крайність – свободу совісті розуміли як свободу від будь-яких віросповідань.

На практиці заохочувався атеїзм і засуджувався релігійний світогляд. Саме тому одними з найбільш популярних тем науково-атеїстичних праць були боротьба із релігійними пережитками, атеїстичне виховання та пропаганда, а також реакційна сутність релігійних рухів (сектантства, уніатства тощо). Сучасне розуміння свободи совісті з'являється в Україні лише в кінці 1980-х рр., коли дозволяється критично осмислювати радянські практики.

Джерела

1. Гладкая Т.В. Развитие принципов свободы совести при социализме // Вопросы атеизма. – М., 1988. – Вып. 24. – С. 115-122. 2. Огнева Е.В. Проблема свободы совести в современной борьбе идей // Вопросы атеизма. – К., 1977. – № 13. – С. 132-139. 3. Огнева Е.В. Атеистическое воспитание как проявление социалистической свободы совести // Вопросы атеизма. – 1982. – № 18. – С. 29-36. 4. Огнева Е.В. Борьба против иностранного вмешательства в осуществление свободы совести в КНР // Вопросы атеизма. – 1989. – № 25. – С. 71-78. 5. Огнева О.В. Здійснення свободи совісті на Україні // Питання атеїзму. – 1973. – Вип. 9. – С. 14-21. 6. Терещенко Ю.И. Свобода совести в контексте общекультурных задач перестройки // Культура. Религия. Атеизм. / Отв. ред. А.Н. Колодный, Б.А. Лобовик. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 158-169. 7. Уткин А.И. Несостоятельность клерикально-националистических интерпретаций свободы совести // Вопросы атеизма. – 1989. – № 25. – С. 9-17.

5. Анатолій КОЛОДНИЙ. Релігійна мережа України: конфесійні та регіональні зрізи

Релігійна мережа України ніколи не була моноконфесійною. Спроба князя Володимира в IX столітті створити єдиний пантеон богів для всієї Русі-України зрештою залишилася незреалізованою. Запровадивши християнство державницькими засобами, правитель Русі відтак ще більше ускладнив картину релігійного життя, хоча й прагнув в такий спосіб здолати поліконфесійність. Зрештою він породив офіційне православ'я і двовірність, цебто опрашоване язичництво і оязичнене християнство.

Нові зміни в релігійну конфігурацію України пізніше вносили постійні перерозподіли або відторгнення її земель недружелюбними, ворожими щодо українства державами-сусідами, колонізаторами наших теренів, Московією чи Польщею, а також активна місіонерська діяльність на наших теренах з боку католицької церкви і різних протестантських течій країн Європи і США. Помітну зміну в релігійну карту України внесла Берестейська унія 1596 р.: вона конфесійно поділила українців на православних і греко-католиків, що згодом призвело до наявної й нині певної регіоналізації українського терену на Схід і Захід. Своєрідним бумом конфесійної диференціації в Україні, як і у всьому тодішньому Радянському Союзі, до якого вона належала 70 років, були 20-30-ті роки минулого століття, коли на ґрунті православ'я виникла низка його сект. Активна місіонерська діяльність в 90-х роках м.ст. за умов наявного після розпаду Союзу духовного вакууму і обезсилених роками боротьби з ними офіційної радянської влади традиційних релігійних спільнот призвела до появи на наших теренах великого різноманіття неприродних для української духовності нових релігійних течій.

Толерантність українців у їх ставленні до інших релігій дала можливість знаходити на українських землях притулок послідовникам різних гнаних в сусідніх країнах, переважно Росії, конфесій. До нас з Московії перебралися старообрядці, білокриницький духовний центр яких й нині у нас є на Буковині у селі Біла Криниця, молокани - на Середньодніпров'я, а нещодавно і Богородична Церква. Поляки до нас «випхнули» зневажених в Західній Європі іудеїв, які на Волині навіть утворили таку різновидність своєї конфесії як хасидизм.

В повоєнну добу, хоч Конституція УРСР формально й гарантувала свободу совісті, а відтак своєюдоу релігії, конфесійна діяльність в Україні багатьох течій всіляко обмежувалася, урізноманітнення конфесійного життя стримувалося. Відтак свобода релігії гарантувалася, але відсутньою була свобода віросповідань. Офіційно було зареєстровано лише біля 10 релігійних течій. Тут були неукраїнські православні і римо-католики, старообрядці, мусульмани й іудеї, баптисти та адвентисти. Ув'язненими були греко-католики, україно-православні, п'ятидесятники, свідки Єгови, баптисти Ради Церков, інші небажані владі конфесії.